SageMath bevezetés

Diszkrét modellek alkalmazásai

A SageMath (röviden Sage) egy komputeralgebra rendszer, amely a matematika különböző területein (algebra, analízis, számelmélet stb.) tud számításokat végezni. A nyelv a Python programozási nyelven alapul, azaz annak szintaxisa és legtöbb funkciója elérhető Sage-ben. A Sage ezenfelül számos speciális matematikai programcsomagra épül (NumPy, SymPy, Maxima, GAP, R stb.), ezek erejét egyesíti, közös felület alá rendezi, és számos új funkcióval egészíti ki.

A Sage szabad szoftver, azaz például nem korlátozza a felhasználót a szoftver használatában.[1]

A Sage-ről a legtöbb információ a honlapjáról érhető el:

https://www.sagemath.org/

1. Sage elérése

A Sage-et alapvetően kétféle módon tudjuk használni: vagy letöltjük és telepítjuk egy számítógépre, vagy csatlakozunk egy Sage szerverhez az interneten keresztül.

A Sage-et telepíteni nem teljesen triviális, mert egy rendkívül komplex szoftvercsomagról van szó. De ha ezt egyszer megtesszük, akkor utána egyszerűen és gyorsan használhatjuk, megbízhatóan (pl. nem kell hozzá internetkapcsolat), és teljes mértékben mi irányítjuk a számításainkat.

Ha egy internetes Sage szervert használunk, akkor megússzuk a telepítést, de szembe kell néznünk az online szolgáltatásokra jellemző problémákkal: folyamatos internetkapcsolat kell hozzá, az adott szervernek mindig elérhetőnek kell lennie, és a programjaink felett nincs hatalmunk (csak remélni tudjuk, hogy a szerver üzemeltetője nem módosítja és nem törli a fájljainkat, és hogy nem mutatja meg illetékteleneknek). (Ne feledjük: ha egy internetes szolgáltatást használunk, akkor valójában csak valaki másnak a számítógépét használjuk.)

1.1. Sage telepítése

Az alábbiakban áttekintjük a legegyszerűbb telepítési módokat. A Sage elsősorban Linux-típusú rendszerekre készült, ezért ott valamivel egyszerűbb a telepítés és a használat, de Windows-on is lehetséges.

Először persze célszerű ellenőrizni, hogy nincs-e telepítve már a Sage, például Linuxon próbáljuk meg futtatni parancssorban a ‘`sage`’ parancsot (idézőjelek nélkül).

[1] A szabad szoftverek előnyeiről lásd pl.: https://www.gnu.org/philosophy/free-sw.html

1.1.1. Linuxon rendszergazdaként

A Sage legkönnyebben Linuxra telepíthető, feltéve, hogy van hozzá rendszergazdai (`root`) jogosultságunk, és olyan Linux-disztribúciót használunk, amely tartalmazza a Sage-et csomagként (legtöbbször `sagemath` néven). Ekkor a telepítés a disztribúciónál megszokott módon működik, például parancssorban a következő parancsokkal:

- Ubuntu, Debian: `sudo apt install sagemath`
- Arch Linux: `sudo pacman -S sagemath`
- Fedora: `sudo dnf install sagemath`

1.1.2. Felhasználóként Windows-on és Linux-on

Egyébként a legjobb lehetőségünk az marad, ha letöltünk és telepítünk egy kész Sage csomagot. A legújabb verziókhoz ilyet sajnos már nem adnak, de a valamivel régebbiekhez igen, Windows-ra és Linux-ra is (többek között). (Céljainknak ezek a verziók is tökéletesek megfelelnek.) Ezeket megtalálhatjuk a következő oldalon:

https://www.sagemath.org/mirrors.html

Válasszuk ki bármelyik működő szervert az oldalon. (A *mirror* egy weboldal másolatát jelenti, amely azért jött létre, hogy enyhítse az eredeti szerver terhelését, ezáltal gyorsítsa a letöltést.) Az *Archived (Outdated)* cím alatt válasszuk ki az operációs rendszert (pl. Windows vagy Linux), és töltsük le a megfelelő (pl. a legújabb elérhető) csomagot.

Windows esetén:

- Töltsük le a telepítőt (ami egy `.exe` fájl).
- Futtassuk, és kövessük az utasításait. (Megjegyzés: a dokumentációt nem szükséges telepíteni, elég az alapcsomagot. Megjegyzés 2: a telepítőben jóvá kell hagyni a licenszt, ami értelmetlen dolog, hiszen a Sage szabad szoftver, vagyis a licensz úgysem korlátozza a használatát, akár elfogadjuk, akár nem.)
- Indítsuk el az asztalon megjelenő SageMath ikont (ha több is van, akkor a legegyszerűbb nevű indítja el a parancssort, azaz amelyiknek a nevében nincs "Shell" vagy "Notebook").

Linux esetén:

- Válasszuk ki a CPU architektúráját (valószínűleg *64bit*).
- Töltsük le a megfelelő tömörített fájlt. (Hivatalosan ezek Debianra és Ubuntura vannak, de más Linux-disztribúciókon is működhetnek, esetleg némi plusz munka árán. Hogy milyen disztribúciónk van, azt ezzel a paranccsal ellenőrizhetjük: '`cat /etc/*-release`'.)
- Csomagoljuk ki a fájlt, pl. a következő paranccsal: '`tar -xf <fájlnév>.tar.bz2`' (olyan helyre, ahol van elég tárterület – kicsomagolva kb. 12GB lesz –, és van hozzá jogosultságunk).
- Indítsuk el a `sage` nevű futtatható fájlt a kicsomagolt `SageMath` könyvtárban. Például: '`cd <könyvtárnév>/SageMath`', majd '`./sage`'.

Első futtatáskor eltarthat egy darabig, mire a Sage elindul és használható lesz. (És ha régebbi verziót telepítettünk, első futtatáskor megjelenhetnek bizonyos hibaüzenetek, pl. `DeprecationWarning`, de ezeket nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk.)

1.1.3. Egyéb módok

A Sage telepítésének további módjai megtalálhatóak a hivatalos angol nyelvű leírásban: https://doc.sagemath.org/html/en/installation/index.html

1.2. Sage az interneten

1.2.1. SageMathCell

Egy nagyon egyszerű Sage szerver található a következő címen:

https://sagecell.sagemath.org/

Csak írjuk be a Sage parancsot, futtassuk Shift+Enter-rel (vagy az Evaluate gombbal), és megjelenik az eredmény. Elmenteni a kódot csak úgy lehet, ha kimásoljuk a számítógépünkön egy szövegszerkesztőbe, és onnan elmentjuk (szokásos kiterjesztés: `.sage`).

1.2.2. CoCalc

A CoCalc egy sokféle funkcióval rendelkező összetett webes fejlesztőfelület SageMath-hoz (és egyéb szoftverekhez):

https://cocalc.com/

Használatához regisztrálni kell. Az ingyenes verzióban bizonyos korlátozások vannak.

2. SageMath alapok

A Sage szintaktikája nagyon hasonló a Pythonéhoz, de nem 100%-ban azonos. A Pythonról a jegyzet második felében lesz szó, itt a Sage alapjairól és matematikai képességeiről lesz szó.

Bővebb leírás a SageMath hivatalos dokumentációjában található: https://doc.sagemath.org/

2.1. Sage parancssor

A Sage elindításakor egy parancssort kapunk, amely egyenként várja a parancsokat, és rögtön visszaadja az eredményt. Használhatjuk egyszerű számológépként, például:

```
sage: 1+1
2
sage: 2^10
1024
sage: factorial(50)
30414093201713378043612608166064768844377641568960512000000000000
```

Itt a 'sage:' felirat a *prompt*, azaz azután írjuk be a parancsot, és az Enter lenyomásával futtatjuk.

Már a fentiekből is látható, hogy a Sage-nek nincs problémája a nagy számokkal, például a fenti faktoriálist (50!) pontosan kiszámolta mind a 65 számjegyére.

A kalap-jel (`^`) Sage-ben a hatványozást jelenti. (Megjegyzés: ebben eltér a Pythontól, ahol a hatványozást két csillaggal (`**`) írjuk, pl. Pythonban `2**3 == 8`, míg Sage-ben `2^3 == 8`.)

Változókat is létrehozhatunk:

```
sage: a = 2+2*4
sage: a
10
sage: (a^10 - 1) / (a - 1)
1111111111
```

Néhány hasznos parancssori funkció:

- Kilépés: '`quit`', '`exit`' vagy Ctrl+D.
- A "fel" kurzorbillentyű előhívja a legutóbbi parancsot (többszöri lenyomással az azelőttieket, "le" pedig előrefelé megy). Az előhívott parancsot módosíthatjuk, és az Enter lenyomásával újra futtathatjuk. Ha a "fel" gombot azután nyomjuk meg, hogy már beírtuk egy parancs elejét, akkor az ezzel kezdődő legutóbbi parancsot hívja elő.
- Kérdőjellel (`?`) információt kérhetünk Sage függvényekről, pl. '`factorial?`' (+ Enter) megjeleníti a `factorial()` függvény leírását. A súgóban kurzorbillentyűkkel vagy a Page Up/Down-nal mozoghatunk, és Q-val léphetünk ki.
- A Tab billentyű kiegészíti a részben beírt parancsot, vagy megjeleníti a lehetőségek listáját. Például ha beírjuk, hogy '`fa`', és megnyomjuk a Tab-ot, akkor megjelenik egy lista, amelyben szerepel a `factorial()` függvény. Vagy például ha az '`a=22`' értékadás után a következő sorba beírjuk, hogy '`a.`', és megnyomjuk a Tab-ot, akkor megjelenik az összes lehetőség, amit `a`-val tehetünk (például '`a.binary()`' kiírja a számot kettes számrendszerben).

- Aláhúzásjellel (_) hivatkozhatunk a legutóbbi eredményre, az azelőttire két aláhúzásjellel (__), egészen háromig (___). Például:

```
sage: 2^3
8
sage: _ + 2
10
sage: (_ + 1) * __
88
```

2.2. .sage fájl beolvasása

Összetettebb programokat külön fájlba érdemes írni. A Sage programok szokásos kiterjesztése .sage. (A fájl elkészítéséhez tetszőleges szövegszerkesztő program használható. Legtöbbjük nem ismeri a Sage-et közvetlenül, ezért célszerű beállítani, hogy Pythonként tekintsen rá.)

Például készítsük el a new.sage fájlt a következő tartalommal:

```
# Ciklus erre a négy számra:
for n in [1,2,5,10]:
    print(n, 2^n, factorial(n))
```

A kettőskereszttel (#) kezdődő sorok *kommentek*, azaz azokat a rendszer figyelmen kívül hagyja. Kiíráshoz a print() függvényt használjuk (mert a parancssorral ellentétben a fájlban lévő parancsoknál nem ír ki mindent automatikusan). A ciklusokról és a listákról a jegyzet második felében lesz szó.

A programot a load() függvénnyel olvashatjuk be:

```
sage: load("könyvtárnév/new.sage")
1 2 1
2 4 2
5 32 120
10 1024 3628800
```

A load()-ban az elérési utat az aktuális könyvtárhoz képest kell megadni, azaz ahonnan a Sage-et elindítottuk. Ha a fájl ebben a könyvtárban van, akkor elég annyit írni, hogy 'load("new.sage")'. Ha nem ismerjük az aktuális könyvtárat, vagy szeretnénk módosítani, akkor a következő Sage parancsokat használhatjuk (amelyek hasonlóak a megfelelő Linux parancsokhoz):

- 'pwd': aktuális könyvtár kiírása (*print working directory*);
- 'cd "*/uj/konyvtar*"': aktuális könyvtár módosítása (*change directory*);
- 'ls': fájlok listázása az aktuális könyvtárban.

De Windows-on a könyvtárnevekkel vigyázni kell: a Sage Linux-típusú rendszerekre készült, ezért nem látja közvetlenül a Windows-féle könyvtárrendszert. Ha a jegyzet elején leírt módon telepítettük a Sage-et Windows-ra, akkor a c:, d: stb. meghajtók a /cygdrive/c, /cygdrive/d stb. könyvtárnevek alatt lesznek, és a \-jel helyett /-jelet kell írni. Például a d:\path\new.sage fájlt a Sage /cygdrive/d/path/new.sage-ként látja. Vagy ha WSL-t használunk (Windows Subsystem for Linux), akkor a c:, d: stb. meghajtók a /mnt/c, /mnt/d stb. könyvtárnevek alatt lesznek.

A `load()` függvény nem felejti el az előző állapotot (a változók értékeit stb.), hanem azok ismeretében hajtja végre még egyszer a programot. Ez általában nem jelent problémát, mert a program – remélhetőleg – minden változót és függvényt definiál, amelyre szüksége van, ezért azok úgyis felülírják az előző állapotot. Ha azonban mégis problémánk lenne ebből (mert például egy változóval véletlenül felülírtunk egy beépített függvényt, pl. `var()` vagy `sum()`), akkor a '`reset()`' függvénnyel visszaállíthatjuk az eredeti állapotot a következő '`load()`' előtt.

2.3. Szimbolikus számítás

A Sage alapértelmezés szerint *szimbolikusan* számol. Mit jelent ez? Például:

```
sage: 2/3
2/3
```

Ez eddig nem tűnik túl hasznosnak. De próbáljuk tovább:

```
sage: 666/999
2/3
sage: 6/3
2
sage: 2/3 + 1/2
7/6
```

Vagyis kiszámolt mindent, és a legegyszerűbb alakban adta vissza.

De miért nem adta a `2/3`-ra azt, amit a közönséges számológépek szoktak adni (és amit a Python is ad): `0.6666666666666666`? Mert ez nem a 2/3 pontos értéke. A pontos érték 2/3, amit ennél egyszerűbben nem lehet kifejezni. A pontos érték tizedestört alakjában végtelen sok 6-os szerepel, amit semmilyen számológép nem tud mind megjeleníteni. Ezért a közönséges számológépek közelítő értékekkel szoktak számolni. Ezt hívjuk *numerikus* számításnak, ellentétben a szimbolikus (vagy *egzakt*) számítással, amit a Sage alapértelmezésként végez. A numerikus számítás hátránya, hogy a kerekítési hibák összeadódhatnak, és a végeredmény akár jelentősen eltérhet a valódi értéktől.

További példák szimbolikus számításra Sage-ben (`sqrt(x)` = $\sqrt{x}$):

```
sage: sqrt(2)
sqrt(2)
sage: sqrt(16)
4
sage: sqrt(8)
2*sqrt(2)
sage: sqrt(2)*sqrt(8)
4
sage: sin(pi/3)
1/2*sqrt(3)
sage: log(e^3)
3
```

De ha szeretnénk, akkor a Sage is tud numerikusan számolni, méghozzá tetszőleges pontosságig:

```
sage: N(sqrt(2))
1.41421356237310
sage: N(sqrt(2), digits=80)
1.4142135623730950488016887242096980785696718753769480731766797379907324784621070
```

Akkor is numerikus lesz az eredmény, ha eleve lebegőpontos számot adtunk meg:

```
sage: sqrt(2.)    # a tizedespont (.) miatt numerikusan számol
1.41421356237310
```

De a numerikus számítás csak közelítő értéket ad:

```
sage: a = sqrt(2)
sage: b = N(sqrt(2))
sage: a^2 - 2
0                       # pontos érték
sage: b^2 - 2
4.44089209850063e-16    # közelítés
```

A szimbolikus számítás azonban többet jelent a számokkal való egzakt számolásnál. A Sage betűkkel is tud szimbolikusan számolni, például:

```
sage: (x+1)^2
(x + 1)^2
```

Megint nem csinált semmit, de most azért nem, mert nem mondtuk meg, mit szeretnénk:

```
sage: expand((x+1)^2)    # zárójelek felbontása
x^2 + 2*x + 1
sage: factor(x^4 - 1)    # szorzattá alakítás
(x^2 + 1)*(x + 1)*(x - 1)
```

Az `x` egy előre definiált *szimbolikus változó*. Más szimbolikus változókat a `var()` függvénnyel tudunk definiálni:

```
sage: var("a,b")
(a, b)
sage: expand((a+b)^4)
a^4 + 4*a^3*b + 6*a^2*b^2 + 4*a*b^3 + b^4
```

Fontos, hogy ne keverjük össze a szimbolikus változókat a közönséges változókkal: az utóbbiaknak ugyanis konkrét értékük van (pl. `5`), míg a szimbolikus változók értéke maga a szimbólum (pl. `x`):

```
sage: n = 5       # n egy változó
sage: n^2
25
sage: var("n");   # n egy szimbolikus változó
sage: n^2
n^2
```

Szintén ne keverjük össze a szimbolikus változókat az ún. *szimbolikus konstans*okkal: `pi`, `e`, `i`, `golden_ratio` stb., ezek ugyanis konkrét matematikai értékeket jelentenek:

```
sage: x/4
1/4*x
sage: pi/4
1/4*pi       # eddig látszólag nincs különbség
sage: tan(x/4)
tan(1/4*x)
sage: tan(pi/4)
1            # de most már van
sage: N(e)   # a szimbolikus konstansoknak van numerikus értéke
2.71828182845905
sage: N(x)   # a szimbolikus változóknak nincs
[...]
TypeError: cannot evaluate symbolic expression numerically
sage: i^2
-1
sage: e^(i*pi) + 1   # Euler-összefüggés
0
```

2.4. Matek a Sage-ben

Sage-ben rendelkezésre állnak az alábbi gyakran használt matematikai függvények:

`abs(x)`	$\lvert x\rvert$
`conjugate(x)`	$\overline{x}$
`factorial(n)`	$n!$
`binomial(n,k)`	$\binom{n}{k}$
`sqrt(x)`	$\sqrt{x}$
`sin(x)`	$\sin x$
`cos(x)`	$\cos x$
`tan(x)`	$\operatorname{tg} x$
`log(x,a)`	$\log_a x$
`log(x)`	$\ln x = \log_e x$
`exp(x)`	e^x
`floor(x)`	$\lfloor x \rfloor$
`ceil(x)`	$\lceil x \rceil$

```
sage: sqrt(-4)
2*I
sage: conjugate(2 + 3*i)
-3*I + 2
sage: binomial(5, 2)
10
sage: var("n"); binomial(n, 2)
1/2*(n - 1)*n
sage: exp(2*log(x))
x^2
sage: floor(57/10)
5
sage: (cos(x)^2 + sin(x)^2).simplify_full()
1
```

Megjegyzés: Sage-ben a matematikai függvények többségét nemcsak önálló függvényként írhatjuk (pl. `sqrt(4)`), hanem tagfüggvényként is, pl. `4.sqrt()`, `((x + 1)^2).expand()` stb.

Sage-ben összegezni a `sum()` függvénnyel lehet. Ezt kétféleképpen lehet használni. Az egyszerűbb (Pythontól örökölt) változatban egyszerűen meg kell adni egy listát (vagy egyéb sorozatot):

```
sage: sum([10,20,30])
60
```

A másik változat a matematikai szummához ($\sum$) hasonlóan használható. Ehhez négy paramétert kell megadni: `sum(<képlet>, <változó>, <mettől>, <meddig>)`. Hasonlóan működik a produktum ($\prod$) is: `product(...)`. Például:

```
sage: var("n,k");
sage: sum(k^2, k, 1, 10)
385
sage: sum(k, k, 1, n).factor()
1/2*(n + 1)*n
sage: # végtelenig (oo == Infinity):
sage: sum(1/2^n, n, 0, oo)
2
sage: # szorzat ("produktum"):
sage: product(k^2, k, 1, n)
factorial(n)^2
```

$$\sum_{k=1}^{10} k^2 = 1^2 + 2^2 + \ldots + 10^2 = 385$$

$$\sum_{k=1}^{n} k = 1 + 2 + \ldots + n = \frac{n(n+1)}{2}$$

$$\sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{2^n} = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \ldots = 2$$

$$\prod_{k=1}^{n} k^2 = 1^2 \cdot 2^2 \cdot 3^2 \cdot \ldots \cdot n^2 = (n!)^2$$

Egyenleteket megoldani szimbolikusan a `solve()` függvénnyel lehet:

```
sage: solve(x^3 + 3*x^2 == 2*x + 2, x)
[x == -sqrt(2) - 2, x == sqrt(2) - 2, x == 1]
sage: _[0].rhs()   # a fentiből az első megoldás kiválasztása
-sqrt(2) - 2
sage: var("x,y");
sage: solve([x + y == 6, x - y == 4], x, y)
[[x == 5, y == 1]]
sage: solve(2*x + y^2 == 6, x)
[x == -1/2*y^2 + 3]
sage: solve(2*x + y^2 == 6, y)
[y == -sqrt(-2*x + 6), y == sqrt(-2*x + 6)]
sage: # Ha végtelen sok megoldás van, akkor azokat paraméteresen adja meg:
sage: solve(x^2 + y^2 == 5, x, y)
[[x == r1, y == sqrt(-r1^2 + 5)], [x == r2, y == -sqrt(-r2^2 + 5)]]
sage: # De leszűkíthetjük egész számokra, és akkor csak véges sok lesz:
sage: assume(x, y, "integer")    # lehet még: "real", assume(x > 0) stb.
sage: solve(x^2 + y^2 == 5, x, y)
[(2, -1), (1, 2), (-1, -2), (2, 1), (-2, -1), (-2, 1), (1, -2), (-1, 2)]
```

A Sage analízisben is erős (határérték, differenciál- és integrálszámítás):

```
sage: var("n");
sage: limit(2*n/(3*n + 1), n = oo)
2/3
sage: limit(1/(x-1), x = 1, dir='-')
-Infinity
sage: diff(x^3 + sin(2*x), x)
3*x^2 + 2*cos(2*x)
sage: diff(x^3 + sin(2*x), x, 2)
6*x - 4*sin(2*x)
sage: integral(3*x^2 + 2*cos(2*x), x)
x^3 + sin(2*x)
sage: integral(sin(x), x, 0, pi)
2
```

$$\lim_{n\to\infty} \frac{2n}{3n+1} = \frac{2}{3}$$

$$\lim_{x\to 1^-} \frac{1}{x-1} = -\infty$$

$$\big(x^3 + \sin(2x)\big)' = 3x^2 + 2\cos(2x)$$

$$\big(x^3 + \sin(2x)\big)'' = 6x - 4\cos(2x)$$

$$\int \big(3x^2 + 2\cos(2x)\big)\, dx = x^3 + \sin(2x) + C$$

$$\int_0^{\pi} \sin x\, dx = 2$$

Vektorok létrehozásához használjuk a `vector()` függvényt:

```
sage: v = vector([1,3,-2])
sage: v
(1, 3, -2)
sage: v[2]        # harmadik komponens (0-tól indexel)
-2
sage: w = vector([2,1,0])
sage: v + 2*w
(5, 5, -2)
sage: v*w         # skaláris szorzat
5
sage: v.norm(2)   # v hossza (euklideszi normája)
sqrt(14)
```

Mátrixok létrehozásához pedig a `matrix()`-ot:

```
sage: M = matrix([[3,1,-4], [2,5,6], [1,4,8]])
sage: M
[ 3  1 -4]
[ 2  5  6]
[ 1  4  8]
sage: M[1][2]   # a második sor harmadik eleme
6
sage: M.transpose()   # transzponált
[ 3  2  1]
[ 1  5  4]
[-4  6  8]
sage: M.det()   # determináns
26
```

```
sage: M.inverse()
[  8/13 -12/13      1]
[ -5/13  14/13     -1]
[  3/26 -11/26    1/2]
sage: M.inverse() * M == matrix.identity(3)
True
sage: matrix([[1,-1,-1], [1,1,0], [3,0,1]]).eigenvalues()   # sajátértékek
[1, 1 - 2*I, 1 + 2*I]
```

És mindez szimbolikus változókkal is működik, például így lehet egy általános 2×2-es mátrixszal paraméteresen számolni:

```
sage: var("a,b,c,d");
sage: M = matrix([[a,b], [c,d]])
sage: M
[a b]
[c d]
sage: M.det()
-b*c + a*d
sage: M^2
[a^2 + b*c a*b + b*d]
[a*c + c*d b*c + d^2]
sage: (M.inverse() * M).simplify_full()
[1 0]
[0 1]
sage: var("x,y");
sage: v = vector([x,y])
sage: M * v
(a*x + b*y, c*x + d*y)
sage: v.norm(2)
sqrt(abs(x)^2 + abs(y)^2)
```

Lineáris egyenletrendszereket többféleképpen is megoldhatunk:

```
sage: A = matrix([[0,1,-3], [4,5,-2], [2,3,-1]])
sage: b = vector([-5,10,7])
sage: A.solve_right(b)  # A*x == b  ("right": x jobbról szoroz)
(-1, 4, 3)
sage: A*_ == b
True
sage: A.inverse() * b   # kevésbé hatékony
(-1, 4, 3)
sage: var("x,y,z");
sage: solve([y - 3*z == -5, 4*x + 5*y - 2*z == 10, 2*x + 3*y - z == 7], x,y,z)
[[x == -1, y == 4, z == 3]]
```

3. Python programozás

Most áttekintjük a Sage programozási alapjait, amelyet a Pythontól örökölt. Ezekről részletesebb információ a Python dokumentációjában található: https://docs.python.org/.

3.1. Kiírás

Fent már láttuk, hogy kiíráshoz a `print()` függvényt használjuk:

```
print("Jó reggelt!")
```

Mint látjuk, Pythonban az utasítások végére nem kell pontosvesszőt (`;`) írni (bár nem is tilos). Viszont ha egy sorba több utasítást írunk, akkor azokat pontosvesszővel kell elválasztani:

```
print(a); print(a*2)
```

Számokat (vagy egyéb objektumokat) többféleképpen is kiírhatunk:

```
print("a =", a)
print("a = " + str(a))   # miért nem jó str() nélkül?
print("a = %d" % a)      # mint a printf() a C-ben
print("a = %d, a^2 = %d" % (a, a^2))
print(f"a = {a}, a^2 = {a^2}")
```

3.2. Típusok

A Python (és így a Sage) egy dinamikusan típusos nyelv, azaz a változók típusát nem kell előre megadni, hanem az értékadásból kiderül, és újabb értékadással megváltozhatható.

Az alább áttekintünk néhány fontosabb típust. A számokkal vigyázni kell, mert azok Pythonban és Sage-ben különböző típusúak.

Python:

- `int`: egész szám, pl. `123`
- `float`: lebegőpontos szám, pl. `3.14`

Sage:

- `Integer`: egész szám, pl. `123`
- `RealNumber`: lebegőpontos szám, pl. `3.14`
- `Rational`: racionális törtszám, pl. `2/3`
- `Expression`: szimbolikus kifejezés, pl. `(x + 1)^2` vagy `sqrt(2)`

Python és Sage:

- `str`: szöveg [*string*], azaz karaktersorozat, pl. `"alma"`, `"123"` vagy `""` (üres szöveg). Szövegeket összefűzhetünk a plusz jellel (`+`), pl. `s = "alma"; print(s + "fa")`.
- `list`: elemek listája, pl. `[3, 1, 4, 1, 5]` (erről később lesz még szó).
- `bool`: logikai érték, azaz igaz (`True`) vagy hamis (`False`). Az összehasonlító relációk ilyen típust adnak eredményül, pl. `b = 3 > 2` ugyanaz, mint `b = True`. (Lásd az `if`-utasítást később.)
- `NoneType`: egyetlen értéke a `None`, azaz "semmi". Azt jelzi, hogy egy érték hiányzik, például egy függvény nem ad vissza semmit, vagy egy paramétere nincs megadva.

Az értékek típusát a `type()` függvénnyel kérdezhetjük le, például:

```
a = "alma"
print(type(a))               # <class 'str'>
print(type([1,2]) == list)   # True
```

Az értékeket konvertálhatjuk más típusúvá, ha a típus nevét függvényként használjuk, például:

```
a = 12             # type(a) == Integer (vagy Pythonban: int)
print(a == "12")   # False (egyik Integer, másik string)
a = str(a)         # type(a) == str
print(a == "12")   # True
```

3.3. Elágazás (`if`)

Pythonban az elágazási struktúra teljes formájában így néz ki:

```
if a > 0:
    print("pozitív")
elif a == 0:
    print("nulla")
else:
    print("negatív")
```

Amint látható, Pythonban a program struktúráját nem írásjelek jelzik (mint pl. C-ben `{` és `}`), hanem a "behúzás" [*indentation*], azaz a sor elején lévő szóközök vagy tabulátorok. A vezérlési szerkezetet kettőspont (`:`) választja el a benne lévő utasításoktól.

A vezérlési szerkezet tartalma addig tart, amíg a sorok bejjebb kezdődnek, mint a vezérlési szerkezet kezdete. Például:

```
if a > 2:
    print("Ez akkor fut le, ha 'a' nagyobb mint 2.")
    print("Ez is.")
if a <= 5:
    print("Ez akkor fut le, ha 'a' legfeljebb 5, függetlenül az előző if-től.")
    if a >= 1:
        print("Ez akkor fut le, ha 'a' 1 és 5 között van,")
        print("mert ez az 'if' az előző if-utasításon belül van.")
    print("Kiléptünk a belső if-ből, de a külső még mindig aktív,")
    print("vagyis ez akkor fut le, ha a <= 5.")
print("Ez mindig lefut.")
```

(Vigyázat: ne keverjük össze a tabulátorokat és a szóközöket! Nekünk ugyanúgy nézhetnek ki, de a gép számára nem!)

Az egyszerű `if`-utasítást egy sorba is írhatjuk:

```
if a == 4: print("négy")
```

Az ‘`if`’ feltételében tetszőleges logikai kifejezés (`bool` érték) állhat. Ehhez használhatjuk az összehasonlító műveleteket: `<`, `>`, `<=`, `>=`, `==`, `!=`. Vigyázat: az egyenlőségvizsgálat két egyenlőségjel (`if a == 5`), az értékadás pedig egy (`a = 2`), ne keverjük őket össze.

Logikai kifejezéseket összekapcsolhatunk az ‘`and`’, ‘`or`’ és ‘`not`’ logikai műveletekkel, például a következő utasítások mind ekvivalensek:

```
if a >= 2 and a <= 5:     print("2 és 5 között")
if a >= 2 and not a > 5:  print("2 és 5 között")
if not (a < 2 or a > 5):  print("2 és 5 között")
```

Ha egy változó eleve logikai (`bool`) típusú, akkor nem kell összehasonlítani a `True`/`False` értékkel, hanem közvetlenül használható az `if`-ben, például:

```
b = a > 10   # b értéke True vagy False
if b: print("OK")          # rövid és tömör
if b == True: print("OK")  # ugyanaz, de feleslegesen hosszú
# Ezt is lehet (csak nem túl hasznos):
if True: print("Mindig lefut.")
if False: print("Sosem fut le.")
```

Sőt, nemcsak `bool`, hanem tetszőleges típusú értéket írhatunk az `if`-be összehasonlítás nélkül. Ilyenkor a feltétel azt jelenti, hogy az érték "nem nulla", "nem üres" stb. Például:

```
v = 12  # vagy v = "abc", vagy v = [1,2]
if v:     print("igaz")
if not v: print("hamis")
v = 0   # vagy v = "", vagy v = []
if v:     print("hamis")
if not v: print("igaz")
```

Az ‘`if v`’ feltétel tehát – típustól függően – annak a rövidítése, hogy ‘`if v != 0`’, ‘`if v != ""`’, ‘`if len(v) != 0`’ stb., az ‘`if not v`’ pedig ezek ellenkezője (‘`if v == 0`’ stb.).

3.4. Ciklusok (`for`, `while`)

A következő ciklus kiírja a számokat 10-től 19-ig:

```
for i in range(10, 20):
    print(i)
```

Pythonban a tartományok eleje beleszámít a felsorolásba, a vége viszont nem, ezért megy a ciklus csak 19-ig, pedig 20-at adtunk meg végpontnak. (Megjegyzés: ez konzisztens a listák indexelésével, ahol, mint látni fogjuk, egy 10-elemű listát 0-tól 9-ig tudunk indexelni.)

A következő ciklus pedig végigmegy a megadott lista minden elemén, és kiírja azok négyzeteit (9, 1, 16, 1 stb.):

```
for i in [3,1,4,1,5,9]:
    print(i*i)
```

Általában a `for`-ciklus ‘`in`’ szava után bármit írhatunk, ami felsorolható, például listát, szöveget (ami karakterek sorozata) vagy generátort (lásd a sorozatokat később). Ilyen például a fenti `range()`, amely számok számtani sorozatát generálja. Például:

```
for i in range(2, 10): print(i)      # 2 3 4 5 6 7 8 9
for i in range(10): print(i)         # 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
for i in range(0, 10, 2): print(i)   # 0 2 4 6 8
for i in range(10, 0, -1): print(i)  # 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1
for i in range(10, 0): print(i)      # (nem ír ki semmit, mert 10 >= 0)
```

A ciklusok egymásba ágyazhatóak, például a következő program kiír egy szorzótáblát 1-től 10-ig:

```
for i in range(1, 11):
    for j in range(1, 11):
        print("%2d" % (i*j), end=" ")   # end: nincs sortörés
    print()   # de a sor végén legyen sortörés
```

Ha a felsorolás elemei összetettek, akkor a ciklusváltozó is lehet hasonlóan összetett:

```
for (x,y) in [(1,2),(-2,3),(5,6)]:
    if x > 0:
        print(f"x={x}, y={y}")
```

A `while`-ciklus (*elöltesztelő ciklus*) addig fut, amíg a feltétel igaz. Formailag hasonló az `if`-utasításhoz. Például a következő két ciklus ekvivalens:

```
# for-ciklus 0-tól 9-ig:
for i in range(10):
    print(i)
# while-ciklus 0-tól 9-ig:
i = 0
while i < 10:
    print(i)
    i += 1    # más szóval: i = i + 1  (Pythonban nincs ‘i++’)
```

A ciklusokban használhatók a más nyelvekben megszokott `break` és `continue` utasítások: a `break` megszakítja a ciklust, és az azutáni utasításra ugrik, a `continue` pedig csak a ciklus aktuális iterációját szakítja meg, és a következő iterációt (pl. ‘`i`’-értéket) kezdi el.

Megjegyzés: Pythonban nincs *hátultesztelő ciklus*, azaz a C-ben megszokott `do-while`-ciklus.

3.5. Függvények

Pythonban a következőképpen lehet függvényt definiálni:

```
def osszead(a, b):
    return a + b
```

Ezt aztán így lehet meghívni:

```
print(osszead(2, 3))
```

Ez persze még nem egy túl érdekes függvény. Nézzünk valami bonyolultabbat:

```
def szamjegyek(n, base=10):
    dig = []
    while n > 0:
        dig.append(n % base)   # maradékos osztás maradéka
        n = n // base          # maradékos osztás hányadosa
    dig.reverse()
    return dig
print(szamjegyek(127))             # [1, 2, 7]
print(szamjegyek(127, 2))          # [1, 1, 1, 1, 1, 1, 1]
print(szamjegyek(n=127, base=4))   # [1, 3, 3, 3]
```

Megjegyzés: Pythonban egy függvény (vagy egyéb vezérlési szerkezet, pl. '`if`') törzse formailag nem lehet üres. Ezért ha mégis szeretnénk üresen hagyni (mert pl. később fogjuk csak megírni), akkor használjuk a `pass` utasítást, amely nem csinál semmit:

```
def valami(n):
    pass
valami(2)    # nem csinál semmit, de nem is okoz hibát
```

Hasonlóan:

```
if 3 == 3:
    pass
else:
    print("lehetetlen")
```

3.6. Listák

A Python egyik legfontosabb összetett típusa a *lista* (`list`). Egy listát legegyszerűbben az elemei felsorolásával adhatunk meg, szögletes zárójelek között:

```
[3, 1, 4, 1, 5]
[]                        # üres lista
[123, [1,2,3], "alma"]    # inhomogén lista (különböző típusú elemekkel)
```

Listát konvertálhatunk másfajta sorozatból a `list()` függvénnyel:

```
print(list(range(5)))     # [0, 1, 2, 3, 4]
print(list("alma"))       # ["a", "l", "m", "a"]
```

Listát létrehozhatunk képlettel is a `for-in` konstrukcióval, a matematikai halmazjelöléshez hasonló módon (pl. $\{x^2 \mid x \in \{0, \ldots, 4\}\}$):

```
print([i*i for i in range(5)])  # négyzetszámok 0-tól 16-ig: [0, 1, 4, 9, 16]
print([i*i for i in range(10) if i%2 != 0])  # páratlan négyzetszámok 1-től 81-ig
print([2*i for i in [3,1,4,1,5]])  # [6,2,8,2,10]
print([[i*j for i in range(1,6)] for j in range(1,6)])  # szorzótábla listákkal
```

Listák elemeit szögletes zárójellel lehet lekérdezni vagy módosítani (az indexelés 0-tól indul):

```
L = [3,1,4,1,5,9]
print(L[0])   # 3
print(L[1])   # 1
print(L[2])   # 4
print(L[4])   # 5
print(L[6])   # IndexError: list index out of range
print(L[-1])  # 9   (visszafelé is lehet indexelni)
print(L[-2])  # 5
print(L[-3])  # 1
L[2] = 6
print(L)      # [3,1,6,1,5,9]
L[10] = 10    # IndexError: list assignment index out of range
```

Egy lista elemeinek számát a `len()` függvénnyel kérdezhetjük le:

```
print(len([3,1,4,1,5]))   # 5
print(len([]))            # 0
```

A következő két ciklus ekvivalens (mindkettő kiírja a lista elemeit):

```
L = [3,1,4,1,5,9]
for elem in L:
    print(elem)
for i in range(len(L)):
    print(L[i])
```

Listákhoz lehet elemeket hozzáadni vagy törölni:

```
L = [3,1,4,1,5]
L.append(9)      # 9 beszúrása a végére
print(L)         # [3,1,4,1,5,9]
L.pop()          # utolsó elem (9) törlése
print(L)         # [3,1,4,1,5]
L.pop(2)         # L[2] (== 4) törlése
print(L)         # [3,1,1,5]
L.insert(1, 9)   # 9 beszúrása második elemnek (L[1])
print(L)         # [3,9,1,1,5]
```

Listákat lehet összeadni és szorozni:

```
L1 = [3,1]
L2 = [4,1]
print(L1 + L2)   # [3,1,4,1]
print(3 * L1)    # [3,1,3,1,3,1]
print([2] * 5)   # [2,2,2,2,2]
```

Listákat lehet *szeleteni*, azaz egyszerre több elemüket kivenni:

```
L = [3,1,4,1,5,9]
print(L[3:5])    # [1,5]   (L[3]-tól L[5] előttig, azt már nem beleértve)
print(L[3:])     # [1,5,9] (L[3]-tól kezdve az összes elem)
print(L[:3])     # [3,1,4] (összes elem L[3] előttig)
print(L[:])      # [3,1,4,1,5,9] (összes elem, azaz L másolata, lásd lent)
print(L[3::2])   # [1,9] (L[3]-tól kezdve minden második elem)
print(L[::-1])   # [9,5,1,4,1,3] (az összes elem visszafelé)
L[-4:-1] = [2,2] # L[-4]-től 3 elemet lecserélünk [2,2]-re
print(L)         # [3,1,2,2,9]
```

Ha Pythonban egy listát (vagy egyéb összetett objektumot) értékül adunk egy másik változónak, akkor abból nem készül másolat, hanem az új változó is ugyanarra az objektumra fog hivatkozni. Ezért lehet szükség a `L[:]` konstrukcióra, amely tényleg lemásolja a listát. Például:

```
L1 = [3,1,4]
L2 = L1     # nem másolat, hanem L1 és L2 ugyanarra a listára fog hivatkozni
L2[1] = 2   # mindkettő módosul!
print(L1)   # [3,2,4]
print(L2)   # [3,2,4]
L3 = L1[:]  # ez már tényleg másolat, vagyis két külön lista lesz
L3[0] = 1   # csak L3 módosul
print(L1)   # [3,2,4]
print(L3)   # [1,2,4]
```

3.7. Egyéb sorozatok

A listához nagyon hasonló a `tuple`, azaz a "rendezett n-es" (pár, hármas, négyes stb.). A fő különbség az, hogy a `tuple` létrehozás után már nem módosítható. Egyébként ugyanazt lehet vele csinálni, csak kerek zárójelekkel kell létrehozni:

```
T = (3,1,4)
print(T[-1])      # 4
print(T[1:])      # (1,4)
print(T + (1,5))  # (3,1,4,1,5)
print(2*T)        # (3,1,4,3,1,4)
T[2] = 6          # TypeError: 'tuple' object does not support item assignment
```

A szöveg (`str`) is sorozat: karakterek sorozata. Idézőjelek között lehet megadni, többféleképpen is (az első két sor ekvivalens):

```
print("I'm OK.")
print('I\'m OK.')
print("""többsoros
szöveget
így lehet megadni""")
```

Hasonló műveletei vannak, mint a listáknak, csak a `tuple`-höz hasonlóan a szöveg sem módosítható, ezenkívül vannak saját műveletei is:

```
S = "almafa"
print(S[2])           # "m"
print(S[1:-1])        # "lmaf"
print("a"*10 + "bc")  # "aaaaaaaaaabc"
print(S.replace("a", "A"))         # "AlmAfA" (de S maga nem változott)
print("abc,d,e,,fg".split(","))    # ["abc", "d", "e", "", "fg"]
print(",".join(["a","bc","def"]))  # "a,bc,def"
```

A *generátor* egy olyan absztrakt sorozat, amely egymás után állítja elő az elemeket, de azokat nem tárolja el egyszerre a memóriában (ellentétben pl. egy listával). Ilyen generátor például a `for`-ciklusoknál megismert `range()`. Például a `range(1000000)` nem tárolja el a számokat 0-tól 999999-ig, csak egyenként adagolja nekünk. (Ha valami okból mégis szeretnénk eltárolni, akkor konvertáljuk listává: `list(range(1000000))`.)

Generátort hasonlóan lehet definiálni, mint egy függvényt, csak nem a '`return`' utasítást használjuk (amely megszakítja a függvény futását), hanem a '`yield`'-et, amely egyenként adagolja az értékeket. Például a `range(a,b)`-t így tudjuk újraírni:

```
def myrange(a, b):
    i = a
    while i < b:
        yield i
        i += 1
```

És ez ugyanúgy használható, mint a `range()`:

```
for i in myrange(2, 10):
    print(i*i)
```

Mivel a generátor nem tárolja el egyszerre az elemeket, ezért akár végtelen generátort is írhatunk:

```
def negyzetszamok():
    i = 1
    while True:   # végtelen ciklus
        yield i*i
        i += 1
```

Ezt persze csak úgy használhatjuk, ha a generátort használó ciklus magától megáll:

```
for x in negyzetszamok():
    if x > 1000: break
    print(x)
```

3.8. Tesztelés

Ahhoz, hogy meggyőződhessünk róla, hogy a megírt programunk helyes, *tesztelnünk* kell azt. Például tegyük fel, hogy két szám szorzatát ismételt összeadással szeretnénk kiszámítani, és ehhez megírtuk a következő – lassú és hibás – függvényt:

```
def mul (a, b):
    c = a
    for i in range(1, b):
        c += a
    return c
```

Ha ezt egy példára lefuttatjuk, akkor úgy tűnik, hogy működik:

```
sage: mul(24, 100)
2400
```

De ne elégedjünk meg ennyivel! Teszteljük a függvényt az összes lehetséges számra 0-tól 100-ig:

```
for a in range(101):   # ne feledjük: range(n) csak n-1-ig megy!
    for b in range(101):
        assert mul(a,b) == a*b
```

Az ‘`assert`’ ellenőrzi, hogy a megadott feltétel igaz-e, és ha nem, akkor hibát ad, és megszakítja a programot. (Ugyanezt meg lehetne oldani egy ‘`if`’-fel, egy `print()`-tel és néhány ‘`break`’-kel is, de az ‘`assert`’ sokkal egyszerűbb.)

Ha ezt lefuttatjuk, akkor egy hosszú hibaüzenetet kapunk, amelynek a végén ez áll:

```
AssertionError:
```

De ebből még nem derült ki, hogy mely számokra volt hibás. Ehhez egészítsük ki az ‘`assert`’ sorát:

```
for a in range(101):
    for b in range(101):
        assert mul(a,b) == a*b, f"mul({a},{b})"
```

Az ‘`assert`’ második paraméterében megadhatunk egy szöveget, amelyet hiba esetén ki fog írni. (Itt egy formázott szöveget adtunk meg, amelyben az `a` és `b` változók értéke is szerepel, lásd fent, a Python-rész elején a formázott kiírást.) Ekkor a hibaüzenet vége így fog kinézni:

```
AssertionError: mul(1,0)
```

És valóban, `mul(1,0) == 1`, nem pedig `0`. Vegyük észre, hogy a függvény `0`-ra nem működik helyesen. Ezt úgy javíthatjuk ki, ha az összegzést `0`-tól indítjuk, és eggyel többször adunk hozzá `a`-t:

```
def mul (a, b):
    c = 0
    for i in range(b):
        c += a
    return c
```

Erre már lefut minden teszt.

Ha nagyobb számokra is szeretnénk tesztelni, arra a fenti módszer már túl lassú. Ehelyett (vagy ezenfelül) tesztelhetjük véletlenszerűen is. Véletlen számokat a `randrange()` függvénnyel állíthatunk elő, amely hasonlóan paraméterezhető, mint a `range()`:

```
sage: randrange(100)            # véletlen szám 0 és 99 között
94
sage: randrange(100, 200, 10)   # 100-tól 190-ig 10-esével
180
```

(Megjegyzés: Python-ban a `randrange()`-hez szükség van a következő utasításra a program elején: '`from random import randrange`' – Sage-ben erre nincs szükség, mert ott mindig rendelkezésre áll.)

Véletlen számokkal például így tesztelhetjük a függvényt:

```
for i in range(1000):
    a = randrange(10000)
    b = randrange(10000)
    assert mul(a,b) == a*b, f"mul({a},{b})"
```

Ennyi tesztelés után már elég bizonyosak lehetünk benne, hogy a függvény jól működik. De van még egy fontos szempont: milyen gyors? Sage-ben a '`time`' utasítással mérhetjük meg egy parancs futási idejét, például:

```
sage: time mul(1000, 123456789)
CPU times: user 12.9 s, sys: 0 ns, total: 12.9 s
Wall time: 12.9 s
123456789000
sage: time 1000 * 123456789
CPU times: user 16 µs, sys: 0 ns, total: 16 µs
Wall time: 21.5 µs
123456789000
```

Sokmindent írt ki, de figyeljünk csak a "Wall time"-ra (ami a ténylegesen eltelt idő): a `mul()` függvény kb. 13 másodperc alatt futott le, míg a beépített szorzás művelet kb. 21 *milliomod* másodperc alatt, vagyis lényegében azonnal (ms = 1/1000 s, µs = 1/1 000 000 s, ns = 1/1000 000 000 s). A függvényünk tehát – nem meglepő módon – nagyon lassú.

4. Szerző

Ezt a jegyzetet Uray M. János írta, részben felhasználva az alábbi forrásokat:

[1] https://compalg.elte.gitlab-pages.hu/dimoa-web/tematika/dimoa

[2] https://doc.sagemath.org/

[3] https://docs.python.org/

[4] https://en.wikipedia.org/wiki/SageMath

Hibákat, észrevételeket itt lehet jelezni: uray.janos@inf.elte.hu.